

Модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів

У статті обґрунтовано модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, яка відзначається оптимальним рівнем функціонально-змістового наповнення всіх її характеристик. Описується особистісний рушійний механізм для самозмінювання і особистісного зростання у моделі – саморегуляція. Діагностичним показником і детермінантою рівня особистісної зрілості представлено самоактуалізацію. Описано три рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості, що диференціюються за кількісними і якісними показниками: високий, середній, низький.

Ключові слова: модель, професійно значущі характеристики, особистісна зрілість, майбутній психолог, саморегуляція, самоактуалізація, рушійний механізм, показник, рівень.

В статтю обоснована модель професійно значимих характеристик личностной зрелости будущих психологов, которая отличается оптимальным уровнем функционально-смыслового наполнения всех ее характеристик. Описывается личностный двигательный механизм для личностного роста в модели – саморегуляция. Диагностическим показателем и детерминантой уровня личностной зрелости представлена самоактуализация. Описано три уровня развития профессионально значимых характеристик личностной зрелости, которые дифференцируются по количественным и качественным показателям: высокий, средний, низкий.

Ключевые слова: модель, профессионально значимые характеристики, личностная зрелость, будущий психолог, саморегуляция, самоактуализация, двигательный механизм, показатель, уровень.

Теоретичний аналіз психологічної літератури свідчить про те, що, незважаючи на багатоплановість психологічних досліджень проблем особистісної зрілості і професійно важливих якостей психолога, недостатньо з'ясованою залишилась проблема професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Ця проблема є актуальною, а особистісна зрілість є важливою для здійснення професійної діяльності психолога.

Традиційно вважається, що модель підготовки спеціаліста повинна ґрунтуватися на вимогах професіограми. Вважаємо, що

професіограма і психограма психолога не відображають усіх професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Професійна підготовка повинна спрямовувати майбутніх психологів до професійного і особистісного зростання. Особистісний компонент підготовки є особливо значущим, оскільки їхня особистість – основний інструмент психологічної допомоги.

Цілі професійної підготовки психолога відображаються у його освітньо-кваліфікаційній характеристиці. У Галузевому стандарті вищої освіти узагальнюються вимоги з боку держави, світового співтовариства і споживачів випускників до змісту освіти і навчання. ОКХ відображає соціальне замовлення на підготовку фахівця з урахуванням аналізу професійної діяльності та вимог до змісту освіти і навчання з боку держави і окремих замовників фахівців. Галузевий стандарт встановлює відповідальність за якість освітньої і професійної підготовки випускників і є обов'язковим для вищих навчальних закладів. Успішність засвоєння професійної діяльності встановлюється за якістю вирішення випускниками професійних і соціально-професійних задач, передбачених освітньо-кваліфікаційною характеристикою.

Проаналізовано зміст типових задач діяльності і умінь, вказаних у освітньо-кваліфікаційній характеристиці бакалавра і магістра напряму підготовки 0401 Психологія. Звертає на себе увагу те, що у Галузевому стандарті вищої освіти не зазначено перелік професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Вважаємо, що ця проблема є актуальною для побудови стратегії особистісно-професійного зростання майбутніх психологів. Для вирішення цього завдання важливе значення має створення моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Тому мета статті – теоретично обґрунтувати модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Під моделлю розуміємо системний організаційний устрій, що характеризується структурною і функціональною єдністю, наявністю взаємозв'язків різних елементів цієї моделі. Побудова моделі дозволяє ґрунтовно описати і логічно пояснити структурну організацію професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, спрогнозувати професійно-особистісне зростання цих фахівців і ефективно корегувати його порушення. Модель ґрунтується на принципах цілісності (єдності і взаємозв'язку всіх структурних елементів моделі) і диференціації-інтеграції (поділу і об'єднання структурних елементів моделі, що

відображає рівень організації системи за кількістю елементів у моделі і різноманітністю взаємозв'язків між її складовими). На нашу думку, при підвищеному рівні інтеграції всіх структурних елементів моделі підвищується рівень розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Оскільки особистісна зрілість – динамічна особистісна структура [6], то модель повинна враховувати динамічний аспект розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Це виражатиметься у динамічних взаємозв'язках всіх структурних компонентів моделі. Тоді при обґрунтуванні кореляції між елементами моделі можна гіпотетично спрогнозувати етапи розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Це є важливим для особистісно-професійного зростання цього фахівця, де особистісна зрілість є визначальним елементом ефективного здійснення професійної діяльності. Модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів подано на рисунку 1.

Особливістю цієї моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є те, що у ній враховується не лише змістове наповнення, але і функціональне. Рушійним механізмом у моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів вважаємо механізм самозмінювання, що передбачає особистісну трансформацію, суб'єктність у прагненні до особистісного зростання. Особистісна зрілість – кінцева мета особистісного зростання.

Центральним структурним елементом у моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів вважаємо саморегуляцію. Саморегуляція виступає характеристикою, що з'єднує всі структурні елементи моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Саморегуляція – особистісний рушійний механізм для самозмінювання і особистісного зростання [1]. Саморегуляція передбачає суб'єктність, виконання активної діяльності, що спрямовує майбутнього психолога у напрямку до особистісного зростання.

Для розвитку особистісної зрілості у майбутніх психологів важливою є активна позиція самотворення, мотивація до особистісно-професійного зростання. За умови пасивного “споглядання” власного особистісного розвитку майбутній психолог буде підвладний випадковим об'єктивним чинникам формування особистості, що можуть дати непередбачуваний, в тому числі і

регресивний, розвиток. Суб'єктність майбутнього психолога активізує внутрішню потребу особистісного зростання, що максимально оптимізує взаємодію усіх чинників розвитку особистісної зрілості. Вважаємо, що саморегуляція обумовлює суб'єктність особистості, мотивацію на самореалізацію, виконання активних дій для досягнення акме як особистості і професіонала.

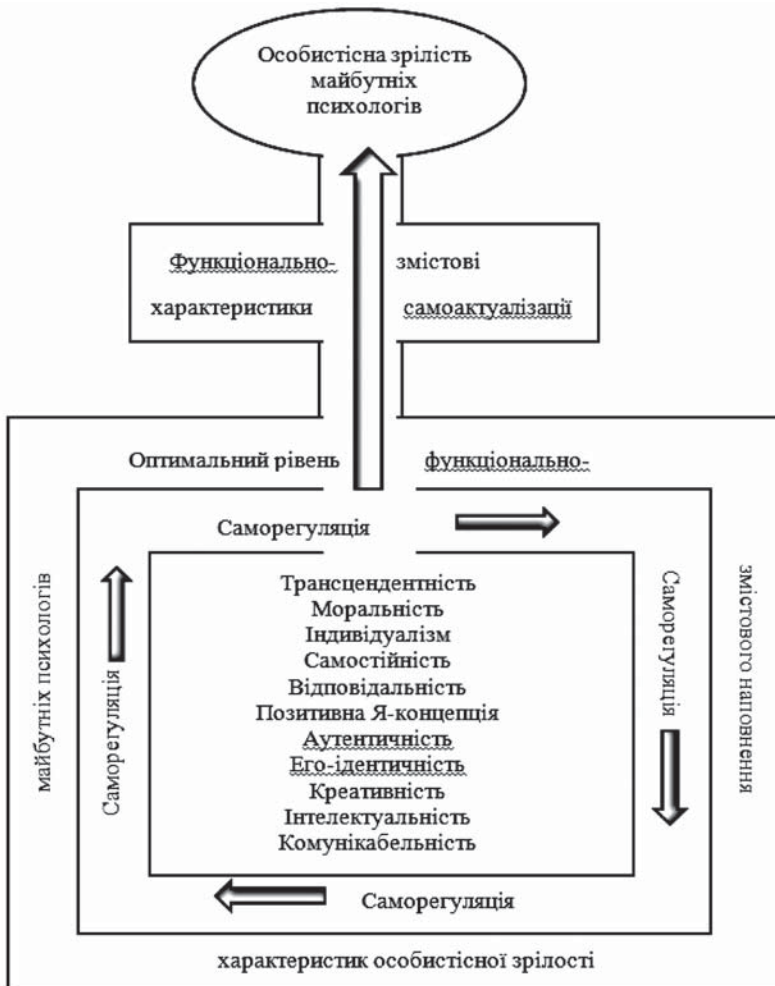

Рис. 1. Модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів

Отже, основою моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є саморегуляція як рушійний механізм, в якому закладено потенціал для особистісно-професійного зростання майбутніх психологів. Особистісна зрілість майбутніх психологів є динамічним утворенням, тобто вона має властивість розвиватися. Особистісним фундаментом для розвитку є професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів, що розташовуються всередині моделі: комунікабельність, інтелектуальність, креативність, Его-ідентичність, аутентичність, позитивна Я-концепція, відповідальність, самостійність, індивідуалізм, моральність, трансцендентність.

Будь-яка з характеристик моделі властива кожній людині, проте існує різниця в рівні їх вираженості у різних людей. Особистісна зрілість майбутніх психологів виникає в результаті розвитку цих характеристик та їх активної взаємодії. Це відбувається за рахунок оптимального рівня функціонально-змістового наповнення характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Психологу, педагогу потрібно наповнювати ці характеристики таким чином, щоб всі вони досягли оптимального рівня розвитку.

У процесі наповнення цих характеристик відбувається саморегуляція в широкому значенні на особистісному і поведінковому рівні. Наприклад, у студента знижений рівень розвитку самостійності. На оптимальному рівні, коли підвищується рівень самостійності, тоді, по-перше, особистість зростає самостійно, по-друге, підвищується рівень розвитку інших професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, по-третє, самостійність відображається на поведінковому рівні майбутнього психолога, що є значущим для його професії.

Між професійно значущими характеристиками особистісної зрілості майбутніх психологів існує кореляція. Високий розвиток одних характеристик підвищує рівень розвитку суміжних професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Наприклад, при підвищенні рівня відповідальності зростає рівень розвитку самостійності і навпаки. Рівень самостійності впливає на рівень індивідуалізму.

Можна припустити, що більш розвинені характеристики будуть провідними, основоположними для розвитку інших характеристик. У результаті утворюється особистісна енергетика, змістове і функціональне наповнення, що наближає особистість до самоактуалізації.

Самоактуалізація – це системна характеристика, що включає функціонально-змістові характеристики професійно значущих

характеристик особистісної зрілості, які є необхідними для наближення майбутніх психологів до особистісної зрілості. Самоактуалізація – це операційний аналог особистісної зрілості [5]. Самоактуалізація наближає людину до особистісної зрілості, створює змістово-функціональний, особистісний, самісний потенціал, завдяки якому особистісний розвиток переходить на найвищий рівень – досягає особистісної зрілості. Тому у моделі функціонально-змістові характеристики самоактуалізації знаходяться над оптимальним рівнем функціонально-змістового наповнення інших професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів має форму кругообігу, який забезпечується саморегулятивною функцією. Саморегуляція розкриває розвивальну динаміку і динаміку функціонування моделі, оскільки значущою є проблема не лише того, як пояснити особистісну зрілість, але і як вплинути на її розвиток. Актуальним це питання є для майбутніх психологів, в яких особистісна зрілість – умова успішного здійснення майбутньої професійної діяльності. Тому важливим є визначення рушійних механізмів розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

Для ґрунтовного аналізу професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів важливим є диференціація понять “критерій” і “показник”. Критерій – це ознака, узагальнена характеристика, на основі якої здійснюється оцінювання, визначення або класифікація.

Показник – конкретний прояв, ознака, що показує вираження конкретної характеристики. У нашому випадку показниками будуть прояви професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Результати критеріально-показникового поділу подано у таблиці 1.

Професійно значущі характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів об’єднано за змістово-функціональними характеристиками. Всього виділено 3 групи критеріїв для диференціювання професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

1. Професійний саморозвиток (компетентність, креативність, інтелектуальність), що включає когнітивно залежні процеси, творчо-інтелектуальні характеристики, які впливають на професійний саморозвиток майбутніх психологів.

2. Соціальний саморозвиток (комунікабельність, трансцендентність, моральність, відповідальність), основою якого є

функціонування соціально залежних характеристик особистості, що відображають стосунки з оточуючими, є важливими при соціальній взаємодії майбутніх психологів.

3. Особистісний саморозвиток (Его-ідентичність, аутентичність, позитивна Я-концепція, самостійність, індивідуалізм, трансцендентність, саморегуляція, самоактуалізація), до складу якого належать характеристики, що впливають на особистісне самовдосконалення, відображають особистісно-самісний потенціал психіки майбутніх психологів.

Таблиця 1

Критеріально-показникова диференціація професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів

Критерії	Професійно значущі характеристики особистісної зрілості	Показники
Професійний саморозвиток	Компетентність Креативність Інтелектуальність	Академічна успішність Креативність Рівень інтелекту
Соціальний саморозвиток	Комунікабельність Трансцендентність Моральність Відповідальність	Контактність Наявність смислу життя Сила Над-Я Відповідальність
Особистісний саморозвиток	Его-ідентичність Аутентичність Позитивна Я-концепція Самостійність Індивідуалізм Трансцендентність Саморегуляція Самоактуалізація	Ясність Я-концепції Відкритість Самоприйняття Автономність Самодостатність Наявність смислу життя Самоконтроль Індекс самоактуалізації

Дискусійним у сучасній психологічній літературі залишається питання визначення критеріїв рівнів особистісної зрілості. За словами О. В. Завгородньої, рівень досягнутої людиною особистісної зрілості характеризують деєгоцентрація, індивідуалізація, глибина, повнота і унікально-індивідуальний характер виявлення переживань та сенсів особистості [2, с. 13, 17]. О. С. Штепа критеріями високого, необхідного і критичного рівнів особистісної зрілості називає яскравість вияву таких рис: автономність, життєва філософія, відповідальність, креативність [7, с. 120].

Д. О. Леонтьев зауважує, що інтегральною характеристикою рівня особистісної зрілості є особистісний потенціал, а головним

феноменом особистісної зрілості і формою прояву особистісного потенціалу є феномен самодетермінації особистості, тобто здійснення діяльності у відносній свободі від заданих умов цієї діяльності [3]. Л. Шекеряк, О. М. Чернописький говорять про існування взаємозв'язку між рівнем професіоналізму практичного психолога та його особистісного потенціалу як потенційної можливості до особистісного зростання [4].

За моделлю професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, зростання рівня особистісної зрілості пов'язано з підвищенням рівня саморегуляції, що зумовлює оптимальний рівень функціонально-змістового наповнення характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. Саморегуляція – пусковий особистісно-енергетичний механізм, що детермінує рівень особистісної зрілості. З підвищенням рівня саморегуляції, актуалізуються інтраперсональні умови підвищення рівня особистісної зрілості. Саморегуляція активізує процес особистісного зростання.

Результатом досягнення оптимального рівня функціонально-змістового наповнення характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є самоактуалізація. Самоактуалізація – діагностичний показник і детермінанта рівня особистісної зрілості. Функціонально-змістові характеристики самоактуалізації створюють потенційні умови для досягнення відповідного рівня особистісної зрілості.

Диференціальним показником для виділення рівнів особистісної зрілості є рівень самоактуалізації. Визначальним для високого рівня особистісної зрілості є високий рівень трансценденції, що спрямовує самоактуалізацію до досягнення життєво значущих цілей і сенсів людини. Трансцендентні переживання спрямовують людину до самореалізації.

Діагностичними для виділення рівнів розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів є кількісні і якісні показники розвитку кожної професійно значущої характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів. Кількісний показник представлений кількістю характеристик, виражених на відповідному рівні (високому, середньому і низькому). Діагностичною для виділення певного рівня є переважача кількість характеристик, що виражена на відповідному рівні. Оскільки виділено 13 професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, то більшість складає більше 50% всіх характеристик, що дорівнює 7 характеристикам і більше.

Якісний показник полягає у ступені вираженості кожної професійно значущої характеристики особистісної зрілості майбутніх психологів. Оскільки кожна професійно значуща характеристика особистісної зрілості майбутніх психологів має три рівні вираженості (високий, середній, низький), то виділено три рівні розвитку професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

1. Низький рівень – низький рівень розвитку 7 і більше професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

2. Середній рівень – середній рівень розвитку 7 і більше професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів.

3. Високий рівень – високий рівень розвитку 7 і більше професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів. На високому рівні є важливим переважання високих значень трансценденції і самоактуалізації.

Отже, модель професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів має форму кругообігу, де усі складові мають оптимальний рівень функціонально-змістового наповнення. Рухливим механізмом моделі є саморегуляція. Детермінантою рівня розвитку моделі виступає самоактуалізація. Існує взаємозв'язок між рівнями і всередині кожного з них. При підвищенні рівня інтеграції всіх характеристик моделі зростає рівень особистісної зрілості в цілому.

Перспективами подальшого дослідження є необхідність експериментального обґрунтування моделі професійно значущих характеристик особистісної зрілості майбутніх психологів, використання її під час професійної підготовки студентів.

Список використаних джерел

1. Боришевський М. Й. Психологічні механізми розвитку особистості / М. Й. Боришевський // Актуальні проблеми психології. – Т. 1 : Соціальна психологія. Психологія управління. Організаційна психологія. – К.: Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України, 2001. – Ч. 2. – С. 26–33.
2. Завгородня О. В. Особистість : шляхи досягнення зрілості / О. В. Завгородня // Практична психологія та соціальна робота. – 2010. – №12. – С. 11–17.
3. Леонтьев Д. А. Личностное в личности: личностный потенциал как основа самодетерминации / Д. А. Леонтьев // Ученые

- записки кафедри общей психологии МГУ им. М. В. Ломоносова / Б. С. Братусь, Д. А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2002. – Вып. 1. – С. 56–65.
4. Шекеряк Л. До проблеми акмеологічних основ професійної майстерності практичного психолога / Л. Шекеряк, О. М. Чернописький // Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. [“Соціалізація особистості і суспільні трансформації: механізми взаємовпливу та вияви”], (Чернівці, 14-15 трав. 2009 р.) / М-во освіти і науки України, Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. – Чернівці : Книга – XXI, 2009. – С. 358–361.
 5. Шемелюк І. Я. Короткий індекс самоактуалізації та шкала ясності Я-концепції як показники особистісної зрілості / І. Я. Шемелюк // Практична психологія та соціальна робота. – 2000. – №6. – С. 26–27.
 6. Штепа О. С. Особистісна зрілість як динамічна особистісна структура / О. С. Штепа // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – №8. – С. 10–12.
 7. Штепа О. С. Диспозиційна модель особистісної зрілості : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.05 / Штепа Олена Станіславівна. – Львів, 2003. – 146 с.

In the article a model is reasonable professionally meaningful descriptions of personality maturity of future psychologists, which is characterized by the optimal level of the functionally-semantic filling of all her descriptions. A personality motive mechanism is described for treason and personality increase in a model is self-regulation. A diagnostic index of level of personality maturity are present self-actualization. It is described three levels of development professionally of meaningful descriptions of personality maturity, which are differentiated on quantitative and high-quality indexes: high, middle, low.

Key words: model, professionally meaningful descriptions, personality maturity, future psychologist, self-regulation, self-actualization, motive mechanism, index, level.

Отримано: 21.11.2011 р.